

УДК 81'37=111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-6-20>

КОНВЕРСІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО МЕТАФОРИЧНОГО ЗБАГАЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Кришталь Світлана Михайлівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри теорії та практики перекладу

Донецького національного університету імені Василя Стуса

вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Україна

Статтю присвячено вивченню явища метафоричної конверсії, яка передбачає поєднання конверсії як засобу утворення нового слова через перехід основи в іншу парадигму словозміни та семантичного (метафоричного) переосмислення. Метафорична конверсія є специфічною рисою внутрішньої структури англійської мови і відіграє значну роль в процесах метафоризації, які в ній відбуваються. Результатом метафоричної конверсії є слово, в якому поєднуються не тільки семантичні особливості двох частин мови, а і асоціації, які з цими словами пов'язані. Це робить утворену лексему влучним і стислим засобом опису об'єктів та вербалізації дійсності, а саму метафоричну конверсію потужним засобом словотворення, компресії та метафоричного збагачення англійської мови.

В статті явище метафоричної конверсії вивчається на матеріалі лексики на позначення хворобливих станів (*bruise* – синець, *chill* – озноб, *cough* – кашель, *fatigue* – втома, *hiccup* – гикавка, *itch* – свербіж, *limp* – кульгавість, *rain* – біль, *sweat* – потовиділення і т.д.). Всього було проаналізовано 30 одиниць, що називають найбільш типові відхилення від фізіологічної норми. Вивчення метафоричних можливостей даних слів показало, що 28 іменників із 30 розвивають метафоричні значення, із них 20 в подальшому переходять в метафоричні дієслова завдяки метафоричній конверсії. Наприклад, *itch* (свербіж) → *itch* (сильне, непереборне бажання) → *to itch* (дуже сильно чогось хотіти).

Характерною рисою метафор, утворених засобом метафоричної конверсії від іменників на позначення хворобливих станів, є багатозначність і прозора умотивованість. Метафоричне перенесення імені, що означає відхилення від фізіологічної норми, здійснюється на основі реальної схожості або на основі асоціацій, що є характерними не для окремої людини, а для всього мовного колективу в цілому. Домінуюча модель розвитку метафоричного значення – «Хворобливі фізіологічні стани → сфера моральних та емоційних переживань».

Семантика іменників, які використовуються як база для метафоричного переосмислення, визначає як особливості самого процесу метафоричного перенесення, так і семантику утворених одиниць. Використання в якості основи для перенесення слів, що називають негативні явища і процеси в житті людини, призводить до появи метафоричних утворень, які описують різноманітні процеси, що передбачають певну дисфункцію, і, водночас, дають їм, здебільшого, негативну, або, в окремих випадках, нейтральну оцінку.

Ключові слова: конверсія, метафоричне переосмислення, метафорична конверсія, асоціація, конотація, умотивованість.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує багата література з питань метафоричного перенесення імені. В ній висвітлюються найрізноманітніші аспекти проблеми, а саме механізми утворення метафори, її функції як міждисциплінарного явища, функціонування в різних стилях і жанрах мови, переклад метафоричних утворень, універсальне та національно-специфічне в метафорі і т.д. [3; 5; 7; 8]. Вивчаючи фактори, які призводять до появи метафори, а також зумовлюють її національний характер, сучасні дослідження неабияку увагу приділяють екстралінгвістичним чинникам. Вважається, що саме екстралінгвістичні фактори, які включають фізичний, фізіологічний, культурний та історичний досвід людей, пояснюють існування універсальних та національно-специфічних

метафоричних моделей. При цьому фізичний та фізіологічний досвід людини, однакові асоціації та єдиний механізм мислення людей пояснюють, як з'являються метафори, що є типовими для носіїв великої кількості мов, в той час як культурні та історичні відмінності розглядаються як фактори, що призводять до появи оригінальних, національно-специфічних метафор, що відображають дух і характер нації та носіїв її мови.

Наприклад, майже всі європейські мови мають метафори, що побудовано на негативних асоціаціях, пов'язаних зі словами *ліворуч*, *низ*, *мілкий*, *вузький*, *короткий* і т.д., і навпаки, антоніми даних слів викликають позитивні асоціації та емоції і, відповідно, утворюють метафори, які характеризують явище позитивно [4, 169-170]. Всі можливі відмінності традиційно пояснюються відмінностями в культурі та різним історичним досвідом.

Наприклад, негативні конотації концепту «лівий» відображено в таких словах та словосполученнях, як *лівак*, *лівий заробіток*, *ліві гроші*, *лівий товар*, *встати з лівої ноги*, *ходити наліво*, в англійській мові – *left-handed* (незграбний, лицемірний, нещирий), *left-handed compliment* (сумнівний комплімент), *have two left feet* (бути надзвичайно незграбним, неспритним, недотепним). Щодо концепту «правий», то тут «всі європейські мови виявляють вражаючу однаковість в позитивній оцінці концепту, а також в самому наборі значень цього слова, яке в усіх мовах стало багатозначним» [1, 250].

Роль екстралінгвістичних факторів в утворенні метафори, безумовно, велика, саме вони дають старт процесу, який згодом приводить до появи метафори. Однак тільки екстралінгвістичні фактори не можуть слугувати вичерпним поясненням, чому певні метафори можливі в одній мові і неможливі – в іншій. На наш погляд, для того, щоб це пояснити, треба звернутись до суто лінгвістичних чинників, які, у порівнянні з екстралінгвістичними, не часто стають предметом вивчення у зв'язку із проблемами метафоричного перенесення. Це визначає **актуальність** даної статті, в якій увагу зосереджено саме на лінгвістичних особливостях мови, які розглядаються в ній як пусковий механізм метафоричного утворення.

Одним із таких механізмів в англійській мові є конверсія, яка передбачає перехід слова однієї частини мови в іншу (іменника в дієслово) із одночасним розвитком метафоричного значення у останнього. Такий тип конверсії розглядається автором як метафорична конверсія. **Мета** даної статті – дослідити, на **матеріалі** групи слів на позначення хворобливих станів, як проходять процеси метафоризації в англійській мові під впливом метафоричної конверсії. Визначена мета окреслює наступні **завдання**:

1. Дати семантичну характеристику лексики на позначення хворобливих станів в англійській мові.

2. Описати механізм розвитку метафоричного значення у дієслова, утвореного методом метафоричної конверсії (на базі слів на позначення хворобливих станів).

Таким чином, **предметом** дослідження в статті виступає метафорична конверсія як засіб утворення метафоричних дієслів, а **об'єктом** – метафоричні дієслова, що утворені методом метафоричної конверсії від іменників на позначення хворобливих станів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всього було проаналізовано 30 іменників, які називають найбільш типові відхилення від здорової норми людини, найбільш типові симптоми захворювань. Сюди увійшли такі лексеми, як *belch* (відрижка), *bloat* (здуття), *bruise* (синець), *chill* (озноб), *cough* (кашель), *cramp* (судома), *fatigue* (втома), *fever* (лихоманка), *hiccup* (гикавка), *itch* (свербіж), *limp* (кульгавість), *pain* (біль), *rash*

(висип), *stammer* (гикавка), *sweat* (потовиділення), *swell* (набрякання, опухлість), *tic* (тик).

Семантична специфіка даної групи слів полягає в тому, що до її складу входять одиниці, які через свої референти не належать до найбільш популярних слів лексичного складу мови. Всі згадані лексеми являються водночас медичними термінами. Вони використовуються в обмежених певною темою комунікативних ситуаціях. Більш того, для багатьох людей ці лексеми – свого роду табу, що продиктоване почуттям делікатності [6, 282]. Все це дає підстави припускати, що можливості метафоризації такої лексики будуть обмеженими в будь-якій мові. Але проведений аналіз засвідчив, що вона активно використовується як основа для переосмислення в англійській мові.

Так, виявилось, що із 30 лексем, що називають відхилення від фізіологічної норми, 28 розвивають додаткові метафоричні значення у формі іменників. Наприклад, слово на позначення недержання *incontinence* використовується в англійській мові як метафоричний опис будь якого прояву нестриманості та марнотратства: *“The euro has thus obviously not been a perfect cure for governmental incontinence...”*. (Послівний переклад. Таким чином, цілковито очевидно, що євро виявилось неспроможним вилікувати недержання уряду...) (10).

В наступному прикладі на базі основного значення слова *contractions* (болісне скорочення м'язів) розвивається метафоричне значення – економічна криза, спад, погіршення економіки:

“Russia’s economy was hit hard by the crisis in 2008, recording one of the sharpest contractions of any major country. Thanks to billions in Kremlin bailout funds, it has bounced back quickly, although investors have been slow to return” (Криза 2008 року виявилась серйозним ударом для російської економіки зафіксувавши один із найбільших спадів (послівно – скорочень, стискань), які тільки можливі в великій розвинутій країні. Завдяки рятувальному фондові Кремля вона швидко прийшла до тями, хоча інвестори і не поспішали повертатись). (11).

Дані приклади ілюструють, наскільки легким і невимушеним є в англійській мові перехід слів із однієї сфери вживання в іншу на основі розвитку в них метафоричного значення. Як бачимо, частиномовна приналежність слів зберігається – і в прямому, і в переносному значеннях дані слова функціонують як іменники. Але, як виявилось, це не єдина можлива структурна модель – завдяки конверсії іменники на позначення хворобливих станів можуть вживатись як дієслова із метафоричним значенням, яке розвивається на основі прямого значення, асоціацій і досвіду, пов'язаних із (у даному випадку) хворобливими станами.

Наведемо як приклад лексеми *itch* (свербіж). Метафоричне перенесення імені здійснюється за моделлю «Хворобливі фізіологічні стани → сфера моральних та емоційних переживань, станів»: *Itch – feeling of irritation on the skin, causing*

a desire to scratch → *restless desire or longing to do sth* (Хворобливо-лоскотливе подразнення шкіри, яке викликає потребу чухати подразнене місце → непереборне прагнення, бажання) [9].

Дану метафору можна вважати умотивованою; це проявляється в присутності в дефініціях слова *itch* в його прямому значенні та в його переносному значенні експліцитно вираженого загального компоненту – *бажання щось зробити*. Метафоричне значення лексеми *itch* зафіксовано в наступних словосполученнях: *to have an itch for sth, to do sth; have an itching palm, have itchy feet, the seven-year itch*. Важливо підкреслити, що в українській та близькопорідненій російській мові також наявні приклади метафоричного використання іменника *свербіж*, але англійська мова йде ще далі – в ній на базі іменника виникає дієслово в тій самій формі (тобто відбувається нульова деривація), але з новим метафоричним значенням – *to itch (to feel a restless or strong desire to do something – відчувати непереборне бажання щось зробити)* [9].

Метафоричне перенесення на основі іменника *bruise* (синець) йде шляхом збільшення сфери, де можливі фізичні uszkodження – від шкіри до сфери емоцій та переживань і далі – на будь-який об'єкт, який можливо ушкодити через удар або іншу дію. В результаті маємо такий ланцюжок: *to bruise one's knee – to bruise one's pride – to bruise fruits (e.g. peaches)* (послівний переклад: покрити синцями коліно – покрити синцями гордість – покрити синцями фрукти, наприклад, персики).

В ході дослідження даної групи лексики виявлялося, що із 30 слів на позначення хворобливих станів 28 розвивають номінативні метафоричні значення, 20 із яких ще більше розширюють свої метафоричні можливості і переходять в метафоричні дієслова на базі іменника. Метафорична конверсія виступає не тільки потужним засобом метафоричного збагачення мови, а й засобом компресії, бо призводить до утворення влучних експресивних засобів номінації, в яких поєднано семантичні потужності двох частин мови, а також асоціації, які з ними пов'язані. Це сприяє ще більшій дифузності значення, і таким чином збільшує обсяг контекстів, в яких утворена лексема може вживатись. Англійські метафори, утворені засобом метафоричної конверсії, є семантично ускладненими, їх значення зазвичай передаються за допомогою двох і більше слів при перекладі українською [2].

Характерною рисою метафор даної групи слів є прозора умотивованість. Метафоричне перенесення імені, що означає відхилення від фізіологічної норми, здійснюється на основі реальної схожості або на основі асоціації, що є характерною не для окремої людини, а для всього мовного колективу в цілому. Наприклад, дієслово *to limp* (кульгати) як в прямому, так і в переносному значеннях означає «пересуватися з важкістю». Прозорий механізм метафоричного утворення робить

лексему виразним і стислим засобом опису ситуації, що наглядно демонструє наступне речення: *"The council will have to limp along until fresh elections can be organized"*. (Послівний переклад Раді доведеться якимось дошкандибати доки свіжі вибори не будуть проведені) [9].

Наступною характерною особливістю метафоричних дієслів, утворених на базі іменників на позначення хворобливих станів, є їх багатозначність. 16 із 20 дієслів мають 2 і більше метафоричних значення. Це пов'язано із тим, що роль основи для метафоричного переосмислення виконують іменники, які називають, хоч і не приємну, але надзвичайно типову і знайому для людини ситуацію. Так, дієслово *to sweat* (потіти) має 4 метафоричних значення: 1) *(of food or an object) ooze or exude beads of moisture on to its surface* – (про їжу або об'єкт) – виділяти вологу або рідину на поверхню; 2) *(of a person) exert a great deal of strenuous effort* – (про людину) сильно напружуватись, прикладати багато зусиль; 3) *be or remain in a state of extreme anxiety, typically for a prolonged period* – перебувати в надзвичайно напруженому стані, особливо упродовж тривалого періоду; 4) *heat (chopped vegetables) slowly in a pan with a small amount of fat* – нагрівати порізані овочі повільно в сковороді або каструлі з невеликим вмістом жиру [9]. Зовнішня схожість та схожість відчуттів лежать в основі перенесення і утворення нових метафоричних значень даного дієслова.

Що стосується оцінного потенціалу лексики, яка утворена засобом метафоричної конверсії, то тут слід відмітити, що використання в якості основи для перенесення слів, що називають негативні явища і процеси в житті людини, призводить до появи метафоричних утворень, що називають процеси з певною дисфункцією в інших сферах і, водночас, дають їм негативну оцінку. В переважній більшості випадків такі лексичні одиниці мають негативну конотацію і лише у зв'язку з окремими лексемами можна говорити про нейтральну оцінку.

Наприклад, негативне оцінювання закладено в дефініції метафоричного дієслова *to regurgitate* (від *to regurgitate* – відригувати) – *repeat (information) without analysing or comprehending it* (повторювати інформацію не аналізуючи її і не розуміючи) [9].

Прикладом тяжіння до більш нейтральної оцінки може слугувати лексема *to cough* (кашляти). До речі, дана лексема розвиває метафоричне значення виключно на матеріалі дієслова. Метафоричне значення у відповідного іменника відсутнє. Базою для метафоричного перенесення є фізична схожість процесів (гучність, тембр, враження на оточуючих) та асоціації, які, пов'язують кашель з процесом, що, з одного боку сигналізує про відхилення в роботі системи, а з іншого, є небажаним і таким, що не можна контролювати. Це реалізується в наступних трьох метафоричних значеннях дієслова *to cough*: 1) *give something*

reluctantly, especially money or information that is due or required (давати щось неохоче, особливо гроші або інформацію; 2) *say something in an abrupt way* (сказати щось різко та несподівано); 3) *(of an engine) make a sudden harsh noise, especially as a sign of malfunction* (про двигун: зробити різкий звук, який вказує на певну дисфункцію) [9].

Як бачимо, в дефініціях відсутні прямі вказівки на те, що метафоричне дієслово позначає щось суто негативне, але наявність в дефініціях таких компонентів як *reluctant* (неохочий), *abrupt* (різкий), *harsh* (різкий, несподіваний) дозволяє говорити про значні можливості у цього слова оцінювати ситуацію скоріше негативно, ніж нейтрально.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Іменники на позначення хворобливих станів активно використовуються в англійській мові як основа для розвитку дієслівного метафоричного значення. Із 30 іменників, що називають відхилення від фізіологічної норми, 28 розвивають метафоричні значення, із яких 20 у подальшому переходять в метафоричні дієслова завдяки метафоричній конверсії. Семантика слів на позначення хворобливих станів, що використовуються в англійській мові як основа для утворення метафоричних дієслів, визначає як особливості

самого процесу метафоричного перенесення, так і семантику утворених одиниць. Використання в якості основи для перенесення слів, що називають негативні явища і процеси в житті людини, призводить до появи метафоричних утворень, що називають негативні процеси в інших сферах і, водночас, дають їм негативну / нейтральну оцінку.

У переважній більшості випадків метафоричне перенесення імені із розряду іменників в розряд дієслів базується на реальній схожості фізіологічних процесів, що переосмислюються, і тих процесів та об'єктів, які отримують в результаті цього переосмислення метафоричну назву. Мова йдеться про такі характеристики, як колір, гучність, тембр, манера пересуватися або говорити, однакові фізичні відчуття та враження від процесів / об'єктів, що ототожнюються. Домінуюча модель розвитку метафоричного значення – «Хворобливі фізіологічні стани → сфера моральних та емоційних переживань, станів».

В перспективі було б цікаво залучити до вивчення іменники, які репрезентують інші групи лексики, і визначити їх можливості щодо переходу в розряд дієслів з паралельним розвитком метафоричного значення. Такі дослідження могли б стати частинами комплексного опису явища метафоричної конверсії в англійській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. М. : ЧеРо, 2003. 349 с.
2. Кришталь С. М. Метафорична конверсія в англійській мові. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Випуск 37, том 2. Одеса, 2018. С. 100-103.
3. Телия В. Н. Метафоризация и её роль в создании картины мира. *Роль человеческого фактора в языке*. М. : Наука, 1988. С. 173-204.
4. Толстой Н. И. О природе связей бинарных противопоставлений типа правый – левый, мужской – женский. *Языки культуры и проблемы перевода мости*. М. : Наука, 1987. С. 169-183.
5. Уилрайт Ф. Метафора и реальность. *Теория метафоры* / пер. под. ред. Н. Д. Арутюновой. М. : Прогресс, 1990. С. 82-109.
6. Ульман С. Семантические универсалии. *Новое в лингвистике*. Вып. 5. М., 1970. С. 250-298.
7. Black M. Models and metaphors. *Studies in language and philosophy*. Ithaca. .N.Y., 1965. P. 39-41.
8. Lakoff G., Johnsen M. *Metaphors we live by*. London: The university of Chicago press, 2003. 192 p.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

9. Hornby A. S. *Advanced learner's dictionary of current English*. Oxford: Oxford University Press. 1989. 1579 p.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

10. *The Economist*. – 2013. – May, 25th – 31st.
11. *The Economist*. – 2014. – January, 18th – 24th.

REFERENCES

1. Kornilov, O. A. (2003). *Yazykoviye kartiny mira kak proizvodnyie natsionalnyck mentalitetov*. M.: CheRo [in Russian]
2. Kryshthal, S. M. (2018). *Metaphorychna conversiya v angliyskiy movi*. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Philologiya*. Vypusk 37, tom 2. Odesa [in Ukrainian]
3. Teliya, V. N. (1988). *Metaphorizatsiya i yeyo rol v sozdaniyi kartiny mira. Rol tchelovetcheskogo factora v yazyke*. M. : Nauka [in Russian]
4. Tolstoi, N. I (1987). *O prirode svyazey binarnykh protivopostavleniy tipa pravyy – levyy, muzhskoi – zhenskiy. Yazyki kultury i problem perevodimosti*. M.: Nauka [in Russian]
5. Uilrait, F (1990). *Metaphora i realnost. Teoriya metaphory*. M.: Progress [in Russian]
6. Ullman, S. (1970). *Semanticheskiye universalii. Novoye v zarubezhnoy linguistike*. Vyp. 5. M. [in Russian]
7. Black M. *Models and metaphors // Studies in language and philosophy*. Ithaca. – N.Y., 1965. – P. 39-41.
8. Lakoff G., Johnsen M. *Metaphors we live by*. London: The university of Chicago press, 2003. 192 p.

DICTIONARIES

9. Hornby A. S. Advanced learner's dictionary of current English. Oxford: Oxford University Press. 1989. 1579 p.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

10. The Economist. – 2013. – May, 25th – 31st.

11. The Economist. – 2014. – January, 18th – 24th.

CONVERSION AS A SOURCE OF METAPHORICAL ENRICHMENT IN ENGLISH

Kryshtal Svitlana Mykhailivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Translation Studies

Vasyl Stus Donetsk National University

600-richcha str, 21, Vinnytsia, Ukraine

The article deals with the phenomenon of metaphorical conversion which involves two separate ways of creating new words, namely conversion as a means of creating a new word through assigning an existing word to a different word class (zero derivation) and semantic (metaphorical) reinterpreting. Metaphorical conversion results in a word that embraces semantic peculiarities of two different parts of speech as well as the associations which these words carry. That makes the resultant lexical unit an expressive and concise way of describing the surrounding objects and phenomena.

*Metaphorical conversion is studied in the article on the basis of the lexical units naming the most typical deviations from the physiological norm of a man (symptoms). Here belong such words as "bruise", "chill", "cough", "fatigue", "hiccup", "itch", "limp", "pain", "sweat" etc. The analysis of the metaphorical potential of 30 nouns has shown that 28 nouns out of 30 develop metaphorical meanings; 20 nouns develop them still further and become metaphorical verbs through metaphorical conversion. For example, *itch* (feeling of irritation on the skin causing a desire to scratch) → *itch* (strong desire) → *to itch* (have a strong desire).*

Metaphors that are created from the nouns that name deviations from the physiological norm through metaphorical conversion develop common semantic features – they usually have more than one meaning and are transparently motivated. Metaphorical transference is carried out on the basis of a real likeness or on the associations that belong to the whole lingual community rather than to a separate individual. The predominant model is "Deviations from the physiological norm → emotional sphere".

The semantics of the nouns that are used as a basis for the metaphorical reinterpreting shapes both the process of metaphorical transference and the semantics of the created units – they tend to describe various processes and phenomena that demonstrate certain malfunction and give them at the same time either negative or neutral evaluation.

Key words: *conversion, metaphorical reinterpreting, metaphorical conversion, association, connotation, motivation.*